

POKRETI SELJAKA U SJEVERNOJ HRVATSKOJ GOD. 1755.

Igor Karaman, Zagreb

U toku prve polovine 18. stoljeća javljaju se na području sjeverne Hrvatske brojni nemiri, bune, pa i opsežniji pokreti seljačkog stanovništva u tzv. provincijalu te bune krajišnika u Vojnoj krajini. Posebnu pažnju zaslužuju, međutim, zbivanja u godini 1755, kad gotovo istovremeno možemo pratiti takve pojave otpora seljačkog i krajiškog puka širom sjeverne Hrvatske. Nesumnjiv je izvjestan međusobni utjecaj tih pokreta koji izbijaju i traju uglavnom u zimskim i ranim proljetnim mjesecima 1755. No, ipak, do njihova užeg povezivanja nije došlo, tako da se radi samo o nizu istovremenih ali u suštini odvojenih pučkih buna i nemira.¹

Razloge toj razdvojenosti treba tražiti u različitosti temeljnih obilježja ekonomsko-socijalnog položaja seljačkog stanovništva u pojedinim dijelovima tadašnjeg sjevernohrvatskog prostora, u prvom redu s obzirom na različiti povijesni razvitak krajeva uže sjeverozapadne Hrvatske (tzv. Banske Hrvatske) i Slavonije, te područja Vojne granice. Stoga je npr. borba krajišnika u Varaždinskom generalatu protiv reforme tamošnjeg vojno-krajiškog sustava dala određeni poticaj otporu feudalnih podložnika na susjednim vlastelinstvima Križevačke županije; ali tegobe seljaka bile su, dakako, drugačije od krajišničkih. U slavonskom provincijalu, gdje je proces obnove feudalnih odnosa započet tek pred nekoliko desetljeća, tj. nakon oslobođenja zemlje od turske vlasti, sastav i položaj seljačkog stanovništva također nužno nemaju istovjetna obilježja kao u krajevima Banske Hrvatske gdje postoji višestoljetni kontinuitet ekonomsko-socijalnog razvoja.

Međutim, potrebno je istaknuti da se unatoč nedostatku izravne povezanosti seljačkih (pa i krajišničkih) pokreta u sjevernoj Hrvatskoj godine 1755. mogu u njihovim uzrocima i posljedicama ipak utvrditi neke srodne pojave šireg značenja, uvjetovane općim razvojem privrednog i društvenog života na tom prostoru. Među uzrocima koji izazivaju otpor puka ima nesumnjivo određen udio povećanje državnih nameta, a jednako tako i općenita tendencija širenja vlastelinske, alodijalne ekonomske aktivnosti (bez obzira na različiti

¹ Usp. prikaz seljačkih i krajiških pokreta u 18. st. od J. Šidaka i F. Moacanina u »Historiji naroda Jugoslavije« II (Zagreb 1959, 1023—1068).

intenzitet u pojedinim regijama). Zbog toga, s jedne strane, povod izbijanju nemira gotovo svugdje daje novo porezno popisivanje — a s druge strane, seljački je pokret podjednako u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji potaknuo odlučno miješanje vladara u odnose između feudalnih gospodara i njihovih podložnika, tj. provođenje urbarijalnih regulacija. U Slavoniji je poznati marija-terezijanski urbar iz 1756. u osnovi odredio položaj tamošnjeg seljaštva do kraja feudalnog razdoblja, dok u užoj Hrvatskoj tzv. privremeni urbar iz 1755. predstavlja prvi korak u tome.²

Po svom intenzitetu, oštirini nastupa seljaka, a ujedno po silovitoj reakciji plemstva ističe se u godini 1755. sukob feudalnih podložnika i njihovih gospodara na području Križevačke županije.³ Ta su zbivanja ujedno dala temeljni poticaj vladaru da pristupi uređenju urbarijalnih odnosa u Banskoj Hrvatskoj. Dapače, daljom posljedicom socijalne krize izazvane bunom križevačkih seljaka možemo označiti važne promjene unutar vodećih krugova plemstva — smjenu dotadašnjih ličnosti na glavnim upravnim položajima i nastup reformno nastrojenih pojedinaca u Banskoj Hrvatskoj. U izvjesnoj vezi s pokretom križevačkih seljaka dolazi do nemira u Podravini, a također se ovom prilikom aktivira stalni otpor moslavačkih seljaka; no ipak, središnju pojavu u tim zbivanjima predstavlja buna na području između Križevaca i rijeke Lonje, pa ona i zaslužuje najviše pažnje u ovom izlaganju.

* * *

Suvremeni kroničar B. A. Krčelić označio je kao početak križevačke bune palež vlastelinskih dvorova u Ravenu 24. veljače 1755, koji je predvodio seljački »kapetan« Matek Kušić. Stvarno je prvi poticaj na otpor zabilježen već dan ranije, u nedjelju, 23. veljače naveče, kad je pred crkvom u obližnjem selu Dubovcu grupa podložnika Josipa Raffaya spalila na lomači vlastelinsku kudjelju^{4,5}. Podžupan Varaždinske županije Raffay bio je istaknuti član tadašnje vladajuće grupe u Hrvatskoj, a kao upravitelj svih hrvatskih imanja grofova Erdödy stekao je bio za kratko vrijeme velik imetak. Omraženo pređenje kudjelje po nalogu vlastelinke opterećivalo je seoske žene, pa su seljaci (u nestabilnoj situaciji izazvanoj krajičkom bunom u neposrednom susjedstvu)⁶

² J. Bösendorfer, Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. godine? (*Rad JAZU* 240. i 242, Zagreb 1931).

Isti, Agrarni odnosi u Slavoniji (Zagreb 1950).

R. Bičanić, Oslobođenje kmetova u Hrvatskoj godine 1848. (u knjizi »Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici«, Zagreb 1952, 65—126).

I. Karaman, Postanak i značenje privremenog urbara za Hrvatsku iz god. 1755 (*Radovi Odsjeka za povijest Fil. fak.* 4. Zagreb 1962, 51—78); usp. ocjenu J. Šidaka u *Historijskom zborniku* XIV, Zagreb 1961, 281—284.

³ I. Karaman, Prilog velikoj buni križevačkih seljaka god 1755. (*Starine JAZU* 52, Zagreb 1962, 273—297).

⁴ B. A. Krčelić, *Annuae ili historija 1748—1767.* (Zagreb 1952, prijevod V. Gortana).

⁵ Najvažniju izvornu građu za bunu križevačkih seljaka 1755. sadrže protokoli istražne komisije grofa M. Althana, koji se nalaze u *Arhivu SR Hrvatske u Zagrebu*, fond »Acta Commissionalia« (dalje: AC). Za detaljniji opis tih protokola, kao i ostale relevantne građe usp. Karaman, Prilog, 274—276.

⁶ Prema iskazu jednog ustanika, seljaci su isticali »da se vezda od Krajine križevačke, kaj se je ni davno zpuntala, nikaj ne boje — da pače s tem jakši budu...« (AC, prot. XI-6, 102).

njenim paljenjem dali oduška svom nezadovoljstvu. No, iskra otpora naišla je odmah na plodno tlo. Već idućeg dana, u ponedjeljak, 24. veljače, okupilo se u Ravenu na znak zvona mnoštvo podložnika iz tog i okolnih mjesta, naoružanih sjekirama i toljagama, te je započeo njihov plameni pohod na plemićke kurije.

Ova seljačka vojska pod vodstvom ravenskog kmeta Kušića, za koju se podaci dani u istrazi razlikuju u broju sudionika — od tri do pet stotina — napala je i spalila tokom utorka, 25. veljače, na području jugozapadno od Ravena dvorove i gospoštijске majure u Špirancu, Jalešu, biskupskom Gradecu, Lovrečini, isusovačkom Tkalecu, pavlinskoj Velikoj, te u Preseci. Ustanici su smatrali da čitav kraj između rijeke Glogovnice na istoku i rijeke Lonje na zapadu pripada krajiškom teritoriju, te su željeli pripojiti svoja sela Vojnoj granici. Još na samom početku bune, pred zapaljenim Raffayevim dvorom u Ravenu, ocrtao je Matek Kušić (prema izjavi jednog sudionika) bitnu zamisao ovog pokreta slijedećim riječima: »Ma braća i deca, verni budete, vi budete svetle kralice soldati i junaki, a kada vre nestane čerdakov (razmel je dvore gospočke) onda budete svetle kralice z oružjem služili, i koji ste vezda oficiri i potlam budete, kada mi vsi pod Krajinu dospemo».⁷

Može se utvrditi da je osnovni cilj ustanika u prvoj fazi pokreta bio zauzimanje grada Bisaga na rijeci Lonji — kao čvorne točke na razmeđu križevačkog i zagorskog područja. U tom smislu dogovorena je bila i suradnja s pobunjenim seljacima uz donji tok rijeke Lonje, koji su idućih dana također spalili više plemićkih dvorova na putu prema Bisagu (u Vrhcu, Dijanešu, Gaju, Vrbovcu, Negovcu, Rakovcu i Novom Mestu).⁸

No, prvotna zamisao pokreta napuštena je bila kod središnje grupe već u srijedu, 26. veljače. Na logorištu u Preseci došlo je, naime, do nesuglasica među seljačkim vođama, pa Matek Kušić napušta ustanike; vodstvo preuzima kalnički kovač Stanko Štefić.⁹ Novi seljački »kapetan« želio je povesti seljake prema sjeveru, odnosno prema Kalniku, vjerojatno da bi na bolje poznatom terenu ojačao svoju vojsku. Prema izjavi jednog sudionika, novi je plan ustanika bio da preko Ludbrega i Varaždina dopru u Zagorje, »odonud vu Zagreb, kojega bi bili podseli, razmetali, gospodu potukli, i onda da bi bili to vse spravili pod Krajinu križevečku«.¹⁰

Uspjeh pokreta ovisio je, nesumnjivo, o podršci krajišnika. Ali upravo s te strane, točnije od krajiškog potpukovnika Mihaljevića iz Križevaca kojem su se bili obratili za savjet i pomoć — upravljen je seljacima poziv da se smire. Prije toga je Mihaljević primio popis podložničkih »potešćica«, a zatim ih pozvao da prestanu s paljenjem vlastelinskih posjeda i pričekaju odgovor vladara na njihove žalbe.

⁷ AC, prot. XI-6, 104—105.

⁸ Pokret ustanika uz Lonju vodili su seoski knezovi iz Poljane, kojima je od središnje grupe bila upućena poruka »da oni na Bisag ziti hote i da tam pred njih ove strane (tj. uz Lonju — I. K.) muži neka dođu, odkuda na Rakovec, Negovec proti Zagrebu vsi zkup išli bi bili« (AC, prot. XI-6, 74).

⁹ Razlozi sukoba među seljačkim vođama nisu još posve jasni; čini se, ipak, da su pri tome imala udio i razmimoilaženja u stavu prema presečkom vlastelinu Stjepanu Domjaniću, koji je bio na izvjestan — još nedovoljno objašnjen — način povezan s vođama križevačkih ustanika (usp. Karaman, Prilog, 282).

¹⁰ AC, prot. XI-6, 39.

Mihaljevićevo pismo primila je ustanička vojska pod Štefićevim vodstvom u petak, 28. veljače, za vrijeme svog zadržavanja u Brežanima (gdje ih je bila kiša zaustavila na putu prema Kalniku). Nakon što su čuli poruku krajiškog oficira, većina seljaka razišla se kućama. Tek jedna manja grupa okupila se ponovo pod vodstvom Stanka Štefića, te krenula prema Kalniku gdje su ih 1. ožujka suzbili i pobili tamošnji plemići-jednoselci.

U međuvremenu dospjeli su pobunjeni seljaci iz kraja oko donjeg toka Lonje, u skladu s prvotnim planom bune, do grada Bisaga i zauzeli ga 2. ožujka. Ovdje su ih istog dana zatekli kuriri sa spomenutim pismom potpukovnika Mihaljevića, pa se doznajući za tu poruku i ova grupa ustanika razišla, ostavivši u Bisagu samo malu posadu da se spriječi dalja pljačka.

Tako je, stvarno, križevačka buna nakon tjedan dana djelovanja završena na nagovor krajiškog oficira, a da — osim manjeg sukoba pod Kalnikom — nije došlo do izravne oružane konfrontacije s plemićkim snagama.¹¹

Došlo je, međutim, ipak do tzv. razmirice »pacifikacije« — kraljevska je vojska pod zapovjedništvom podbana Ivana Raucha čitava dva tjedna (od 3. do 18. ožujka) palila i žarila po prostranom području istočno od Lonje. U tom pohodu sudjelovalo je oko tisuću i po banderijalaca, a drugi odredi banske vojske i regularnih trupa iz Štajerske upućeni su bili u Zagorje i Podravinu radi očuvanja mira.

Plemićke čete nisu nailazile na otpor seljaka, jer su se ustanici već bili razišli kućama, ali su zato ipak pod vodstvom pojedinih plemića nastupale kao pravi kazneni odredi.¹² Uništavanje i pljačkanje seljačkih gospodarstava nije se ograničilo samo na pobunjena sela, dapače, ponegdje su bili zahvaćeni i vlastelinski majuri, naravno onih posjednika s kojima su zapovjednici banderijalnih odreda na taj način rješavali stare razmirice.¹³ Ujedno su odmah, na istom mjestu sastavljeni plemićki prijeki sudovi, te je tijekom dvotjedne »pacifikacije« pogubljeno mačem deset seljaka, trojica su spaljena, jedanaest ljudi žigosano je užarenim željezom, a ostali batinani. Prema riječima jednog plemića — sudionika u tim zbivanjima, podban Rauch je isticao kao primjer Gupčevu seljačku bunu, kad je po pet ili deset seljaka visjelo na jednom stablu: »... ubi 5. 6. et 10. rustici ad unam arborem suspendebantur!«¹⁴

Službena procjena štete koju su plemićki odredi nanijeli seljaštvu iznosi oko četrdeset tisuća forinti. Zaplijenjena stoka dijelila se među zapovjednicima banderijalaca, a podban Rauch upućivao je da »plemeniti ljudi mogu regal odlučiti meni kot Vice-Banu, y k meni szimo poszlati... — ali presz larme!«¹⁵

¹¹ Karaman, Prilog, 283—286.

¹² U izvještaju banu iz Bisaga, 7. ožujka 1755, nastojao je podban Rauch prestatan pokreta križevačkih seljaka prikazati kao rezultat nastupa »pacifikacione« vojske preko Božjakovine do Bisaga (*Arhiv SR Hrvatske u Zagrebu*, fond »Acta Banalia« — dalje: AB, 39—1755).

¹³ U pismu vladarice staležima i redovima Banske Hrvatske, od 12. 4. 1755, rečeno je: »ejusdem Vice Bani gravis in eo intercesserit error: quod ad instantiam Officiarum Dominalium, praecipue Erdödyanorum, aliorumque damnificatorum Nobilium, eisdem Brachium Militare admiserit, mediante quo illata sibi per rusticos damna, nulla praemissa eorum aestimatione, pro lubitu suo resarcirent, et nocentes aequae ac innocentes eadem involverunt ruina, taliterque sibimet ipsis iudices constituti, plebem illam ferendis publicis oneribus incapacem redderent...« (AB, 83—1755).

¹⁴ AC, prot. XI-2, izvještaj Althana od 27. 7. 1755.

¹⁵ AC, prot. XI-4, izvorna pisma podbana Raucha.

Vijesti o postupcima plemićke vojske doprle su konačno do Zagreba i Beča, te je ona nakon dvotjedne »pacifikacije« povučena iz križevačkog kraja i raspuštena, ostavljajući za sobom zgarišta i pustoš.

Bečki dvor bio je preko bana i banskog namjesnika obaviješten o svim ovim zbivanjima, pa — uz pozive puku na smirivanje — šalje također vodećim funkcionarima u Banskoj Hrvatskoj nalog za ispitivanje uzroka seljačkog pokreta u križevačkom kraju. U prvim izvještajima, u ožujku 1755. nastojali su zainteresirani plemićki krugovi uz podršku zagrebačkog biskupa, krivicu za ustanak svojih podložnika prebaciti na pobunjene krajišnike i njihove oficire, odbacujući pomisao da bi prave razloge trebalo tražiti u postupcima feudalnih gospodara prema kmetovima.¹⁶

Prvotna namjera Marije Terezije bila je da se istraga o križevačkoj buni provede preko upravnih oblasti Banske Hrvatske. No, ubrzo su do nje stigle vijesti o silovitoj plemićkoj »pacifikaciji« pod vodstvom samog podbana i drugih članova vladajuće grupe u Hrvatskoj, što je pokazalo da je nemoguće da postojeći staleški organi koliko-toliko nepristrano ocijene protekle događaje. Stoga je 8. travnja vladarica imenovala posebno istražno povjerenstvo, pod predsjedništvom grofa Althana, kako bi se ustanovile okolnosti koje su dovele do seljačkog otpora.¹⁷ Dapače, pod utjecajem daljih informacija o držanju plemstva proširila je Marija Terezija nekoliko dana kasnije mnogo više zadatak Althanove komisije; dekretom od 12. travnja određeno je, naime, da se također općenito ispituju tužbe seljačkog stanovništva protiv feudalnih gospodara (»... ac una rusticorum contra dominos suos terrestres querimoniam«), što je stvarno već potkraj 1755. dovelo do privremene urbarijalne regulacije u Banskoj Hrvatskoj.¹⁸

Istražno povjerenstvo započelo je radom u Zagrebu 21. svibnja 1755, te se u prva dva mjeseca svog djelovanja bavilo samom bunom seljaka.¹⁹ Komisija je željela iskoristiti zapisnike već ranije spomenutih izvanrednih sudova iz vremena »pacifikacije«, pa su stoga hrvatski izvorni materijali ovog »egzotičnog« (kako ga Althan naziva) sudovanja prevedeni na latinski; također su izvršena ponovna preslušanja nekih sudionika bune, kao i zapovjednika plemićkih odreda. Komisija je redovito svakog tjedna izvještavala bečki dvor o tijeku svog rada, a 27. srpnja dovršen je konačni elaborat o pokretu križevačkih seljaka. Osim aktivnosti središnje grupe ustanika i onih uz donji tok Lonje, taj je skupni izvještaj obuhvatio i bunu u Podravini (koju je — uglavnom bez većih ekscesa — svladao general Drašković).²⁰

Althanovo je povjerenstvo od samog početka obratilo pažnju i na postupke kraljevinske vojske i njenog vodstva, pri čemu se naročito teretilo podbana Raucha zbog uspostave prijevika sudova, te samovoljnog imenovanja oficira

¹⁶ Tako biskup Tauszy piše banu 17. 3. 1755: »plebem illam rebellem, non ex ipso Dominorum suorum praegravio, verum iurisdictioni confinariae Generalatus Varasdinensis incorporandi desiderio velut eidem proximam et contiguam, in tumultum prorupisse...« (AB, 54-1755).

¹⁷ AB, 78-1755.

¹⁸ AB, 83-1755.

¹⁹ O radu istražnog povjerenstva usp. Karaman, Postanak, 57—60.

²⁰ AC, prot. XI-2.

plemićkih četa. U svom iskazu pred povjerenstvom opravdavao je Rauch djelovanje prijevremenih sudova tvrdnjom da je bunu seljaka smatrao činom nevjerstva prema zemaljskim gospodarima, a ne zločinom povrede veličanstva.²¹

Konačne odluke o kaznama za seljačke ustanike i za optuženu vodeću grupu plemstva donesene su početkom rujna 1755. U svemu je u zatvor ili na robiju poslano 78 seljaka — 32 na rok do jedne godine, 44 na rok od dvije do pet godina, jedan na šest godina robije i jedan doživotno. U isto vrijeme određeno je da podban Rauch i četvorica plemićkih oficira plate ukupno 14 tisuća forinti globe, kao dio procijenjene visine štete koja je bila nanesena stanovništvu u toku »pacifikacije«.^{22, 23}

Althanova komisija nastavila je, međutim, radom i u kolovozu 1755, nastojeći prikupiti i ispitati općenite tužbe podložnika u Banskoj Hrvatskoj protiv postupaka njihovih feudalnih gospodara.²⁴ Već 15. srpnja primila je komisija nalog vladarice da se pučanstvo javno pozove na podnošenje žalbi, te ga je — ne čekajući mišljenje Sabora — izravno poslala svim župnicima radi čitanja u crkvama.²⁵ Početkom kolovoza obavljene su konzultacije o urbarijalnom pitanju s podžupanima i županijskim sucima, a zatim je počelo sustavno ispitivanje podnesenih seljačkih žalbi u prisutnosti njihovih i vlastelinskih predstavnika. Taj je posao započeo 12. kolovoza i odvijao se, po određenom redosljedu velikaških, plemićkih i crkvenih posjeda, svakodnevno tokom čitava tri tjedna (tj. do 1. rujna). Tada je Althanovo povjerenstvo zaključilo svoj rad poslavši u Beč sve prikupljene materijale, te osnovni nacrt nove opće urbarijalne regulacije za Bansku Hrvatsku (»Puncta Subditorum obligationum in superiori Sclavonia, et Croatia Regulativa«).²⁶

Još tijekom ispitivanja okolnosti koje su dovele do pokreta križevačkih seljaka zaključio je grof Althan da su uzroci nezadovoljstva podložnika višestruki. Uz povećane javne namete i s tim u vezi provedeno novo porezno popisivanje, komisija je u relaciji dvoru potkraj srpnja 1755. navela kao osnovni razlog seljačke bune pretjerane zahtjeve feudalnih gospodara u pogledu tlake i drugih podavanja. Napose je, pak, pučanstvo u križevačkom kraju — do rijeke Lonje, nastojalo izbjeći feudalnim obavezama putem priključenja tog područja vojno-krajiškom teritoriju.²⁷ U suštini se mišljenje Althanova povjerenstva podudara s osnovnim točkama seljačkih »potešćica«, izrađenih (po uputi krajiškog potpukovnika Mihaljevića) još u vrijeme križevačke bune. Ove

²¹ Isto, izvještaj od 27. 7. 1755.

²² AB, 160-1755.

²³ Althanovo povjerenstvo predlagalo je da zapovjednici kraljevske vojske plate kaznu u visini polovine ukupne štete od 39,5 hiljada forinti, i to: podban Rauch kao pukovnik najveći iznos od 3.085,10 for., zatim potpukovnici Raffay i Jelačić te majori Petković i Matleković po 1.542,35 odn. 1.234,40 for., a dvanaest kapetana po 925,33 for. (AC, prot. XI-2, izvještaj od 12. VIII. 1755). Vladarica je, međutim, Rauchu odredila kaznu od šest hiljada forinti, dvojici potpukovnika po tri hiljade i dvojici majora po hiljadu forinti (AB, 161-1755).

²⁴ AC, prot. XI-3.

²⁵ AB, 130-1755.

²⁶ Tekst nacrta urbarijalne regulacije objavljen je kao prilog radu Karamana, *Postanak*, 74—77.

²⁷ AC, prot. XI-2, izvještaj od 27. VII. 1755.

su nam »potešice« poznate iz iskaza križevačkog građanina Heruca koji ih je napisao po diktatu ustanika.²⁸

Bolje poznavanje položaja seljačkog stanovništva na cjelokupnom području Banske Hrvatske omogućuju materijali istražne komisije.²⁹ Kao što je razumljivo, prilike su na vlastelinstvima bile veoma različite, tako da se npr. predstavnici pojedinih sela naročito tuže na neke konkretne oblike eksploatacije — koji, pak, u drugom kraju nemaju većeg značenja. Za točniju ocjenu privrednih i socijalnih odnosa na hrvatskom selu sredinom 18. stoljeća potrebna će biti opsežnija istraživanja razvitka kasnofeudalne, napose alodijalne ekonomike na temelju očuvanih vlastelinskih arhiva. Može se, međutim, već iz raspoloživih podataka u građi istražnog povjerenstva zaključiti da je općenito oživljavanje gospodarske djelatnosti na ovom prostoru nakon završetka razdoblja turskih ratova pružilo pobudu za širu aktivizaciju alodijalne ekonomike; a to je nužno uzrokovalo povećane zahtjeve za radnim i naturalnim podavanjima podložnika.³⁰

Na temelju nacrtu urbarijalne regulacije koji je podnijela Althanova komisija izrađen je u Beču privremeni urbar za Bansku Hrvatsku.³¹ Neke odredbe su u odnosu na spomenuti nacrt izmijenjene, no osnovno obilježje ove regulacije ostalo je isto: svi postojeći urbarijalni ugovori za pojedinačna vlastelinstva ili seoska naselja potvrđeni su u važnosti, s tim da u njima utvrđene obaveze podložnika predstavljaju gornju granicu zahtjeva feudalnih gospodara. Tako je barem spriječeno dalje pogoršavanje položaja seljaka i učinjen prvi korak prema definitivnom uređenju urbarijalnih odnosa.

Dopisom vladarice od 8. studenog 1755. upućen je privremeni urbar hrvatskom Saboru, uz nalog da se na njegovoj osnovi pripremi stalni urbar.³² U saborskim raspravama bilo je pokušaja potpunog odbacivanja tog naloga; prevladalo je, ipak, mišljenje da će plemstvo imati mogućnost zaštititi svoje interese odugovlačenjem konačne regulacije — pa je stvarno ona sprovedena tek dva desetljeća kasnije.³³

* * *

Seljački pokreti godine 1755. nisu, dakle, mogli ostvariti svoja stremljenja ka potpunom oslobođenju seoskog puka od feudalnih okova. Ali žrtve ustanika tada nisu bile posve bez rezultata. Jednako u Banskoj Hrvatskoj kao i u Slavoniji, obilježavaju zbivanja 1755. početak novog razdoblja u povijesti kasnofeudalnih ekonomsko-socijalnih odnosa na selu, što će jedno stoljeće kasnije završiti konačnim ukidanjem feudalnog sustava na području sjeverne Hrvatske.

²⁸ Usp. Karaman, Postanak, 63—64.

²⁹ AC, prot. XI-2, 3.

³⁰ Uvid u raznoliki sastav seljačkih tužbi pruža sažeti izbor koji donosi Karaman, Postanak, 65—69.

³¹ M. Vežić, Urbar hrvatsko-slavonski (Zagreb 1882), 65—69.

³² AB, 198-1755.

³³ Usp. Karaman, Postanak, 62.

Zusammenfassung

DIE BAUERNBEWEGUNGEN IN NORD-KROATIEN IM J. 1755.

Unter den zahlreichen bäuerlichen Unruhen und Aufständen die im J. 1755 auf dem Gebiete Nord-Kroatiens auftauchen, gebührt eine besondere Aufmerksamkeit der Bewegung in Komitat Križevci, welche auch die Anregung zur Regelung der feudalen Verpflichtungen der Untertanen in Banus-Kroatien gegeben hat. Im Raume zwischen der Stadt Križevci und dem Flusse Lonja wirkten die Aufständischen vom 23. Februar bis 2. März. Im Laufe dieser Woche brandschatzten oder zerstörten die Bauern eine grössere Anzahl von herrschaftlichen Höfen, Kurien und Meierhöfen des Adels, des zagreber Bischofs und der einigen Klöster.

Der bäuerlichen Bewegung folgte aber vom 3. bis 18. März die feudale »Pazifikation«, durch den Vize-Banus und die anderen führenden Persönlichkeiten des damaligen kroatischen Standesverwaltung angeregt. Für volle zwei Wochen wüteten und plünderten die adeligen Scharen in diesen Gegenden, und es fielen ihnen zum Opfer nicht nur die Besitzungen der Aufständischen und der anderen Bauern, sondern auch die derjenigen Adeligen welche in irgendwelchem Gegensatze zu der regierenden Gruppe standen.

Diese Ereignisse boten dem Wiener Hofe den Anlass sowie die gesuchte Möglichkeit zur direkten Intervention in die Verhältnisse der feudalen Herren und ihrer Untertanen in Banus-Kroatien. Eine besondere Untersuchungs-Kommission wurde seitens der Kaiserin am 8. IV. 1755 ernannt, welche von Mai bis September in der Stadt Zagreb umfangreiche Tätigkeit zur Feststellung der Ursachen und des Verlaufs des Bauernaufstandes sowie der adeligen »Pazifikation« durchführte. Gleichzeitig überprüfte dieselbe Kommission auch die allgemeine Lage der bäuerlichen Bevölkerung den Feudalherren gegenüber, um zum Schluss einen Entwurf der Urbarial-Regulierung für Banus-Kroatien dem Wiener Hofe zu unterstellen. Mit gewissen Modifizierungen billigte die Kaiserin am 8. XI. 1755 dieses provisorischen Urbarium, womit eine weitere Ausdehnung der feudalen Verpflichtungen der dörflichen Einwohnerschaft verhindert werden sollte. Dies stellte den ersten Schritt zu der endgültigen Einordnung der urbariales Verhältnisse in Banus-Kroatien dar.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

5

U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske
seljačke bune

Z A G R E B

1 9 7 3

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi V

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Institut za hrvatsku povijest

Za izdavača

Prof. dr Ljubo Boban

Prijevod

Benjamin Tolić, Miljen Šamšalović (njemački), dr Vlasta Vince (slovenski)
dr Geno Senečić (slovački)

Lektori

Stjepan Damjanović, Jasna Penzar

Korektor

Branko Erdeljac

Za sadržaj priloga odgovara autor